

BABEL.

april 2022
Jaargang 30
Nummer 06

Een nieuw begin

*Eline, verloskundige, vindt dat
zorg voor mensen met een
baarmoeder nog veel beter kan*

Gooi je het roer om of stuur je bij? | Kun je in Nederland echt opnieuw beginnen?

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

FACULTEIT DER GEESTESWETENSCHAPPEN

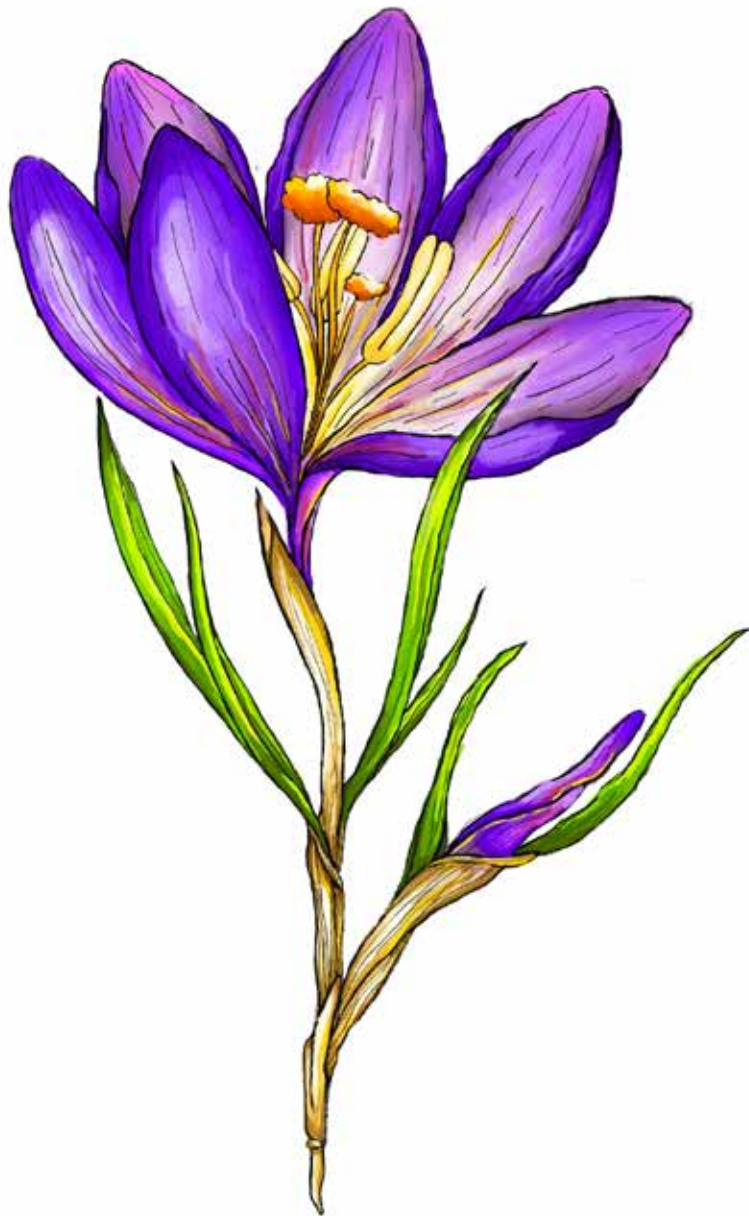
BEELD
Werd godverdomme tijd **11**

GCG
Nooit meer sluiten **22**

TALIGE WENDING
Judas(kus) **21**

ESSAY
Wraakgodinnen **24**

- 03. HOOFDREDACTIONEEL**
• door Kevin Hoogeveen ///
- 04. IN DE GEEST VAN PAUL KLEE** • door Sonja Buljevac
/// **06. UIT DE OUDE TOREN NIEUWE STUDENTEN** • door Wouter Beek ///
- 08. OPINIE HET ROER OMGOOIEN** • door Sonja Buljevac ///
- 11. BEELD** • door Teske Wortman
/// **12. COLUMN** • door Sarah Groeneweg ///
- 13. ESSAY BEHOUDEN EN VERNIEUWEN** • door Afra van Ooijen
16. INTERVIEW VERLOSKUNDIGE • door Loïs Blank
/// **20. COLUMN** • door Sonja Buljevac
- 21. TALIGE WENDING JUDAS(KUS)** • door Kevin Hoogeveen ///
- 22. GCG FUSE** • door Lucas Gortemaker ///
- 24. ESSAY WRAAKGODINNEN** • door Kevin Hoogeveen
/// **26. MOKUM** • door Sarah Groeneweg ///
- 28. ACHTERKANT GEDICHT** • door Sarah Groeneweg

Een nieuw begin

Een nieuwe lente, een nieuwe *Babel*. Nieuws kan verblijden en verontrusten. Deze editie onderzoekt allerlei soorten en maten van opnieuw beginnen. In Lille eindigde kortgeleden een tentoonstelling over kunstenaar Paul Klee. Voor onze schrijfster Sonja vormde deze tentoonstelling het begin van haar stuk, dat het spits afbijt van dit nummer. Zij verkent het gedachtegoed van een schilder die streefde naar een hervinden van kinderlijke onbevangenheid. In *Uit de oude toren* lezen we, uit de oude doos, de eerste ervaringen van een nieuwe student. Een mens kan voor een radicaal nieuw begin kiezen in het leven. Sonja verkent in een tastend essay grote, levensveranderende keuzes en hun wenselijkheid. Op de tastzin volgt het zicht: Teske verwoordt wat een afbeelding, deze maand geschapen door Winonah, haar gezegd heeft. Zegt zij jou hetzelfde?

Sarah maakt haar debuut als columniste; een nieuw begin op zich. Is ieder nieuw begin altijd leuk? Afra schrijft over erfgoed. Verstikt een behoudfetisj steden, waardoor noodzakelijke aanpassingen en doorstarten onmogelijk worden? Hierna laat *Babel* een getuige van vele frisse starten aan het woord: een heuse verloskundige! Loïs heeft met haar gesproken en brengt ons haar verhaal.

In de Mokum haalt Sarah een ander nieuw begin aan: het opzetten van een nieuwe krakersbeweging. Zij neemt ons mee in de geschiedenis van deze activistische groepering. Sonja schotelt je in haar column een hoopgevende Paasmorgen voor. Die Paasgedachte zet zich door in een essay over vergeving. Ieder mens maakt fouten. Welke plaats moet vergeving krijgen in onze samenleving, en hoe staat het met de werkelijke mogelijkheid tot een nieuw begin? Naast het bevrijdende van vergiffenis is het opheffen van coronamaatregelen ontegenzeggelijk eveneens bevrijdend geweest. Lucas doet verslag van het verrezen Brusselse nachtleven met een relaas over zijn avond in een technoclub. Houd het woord 'verrijzenis' vast, en denk dan een paar dagen terug in het Paasverhaal. In de talige wending staat namelijk de Judas(kus) centraal.

Sarah besluit deze *Babel*. In haar debuut als *Babel*dichteres behandelt zij de vraag hoe 'nieuw' een begin is dat synchroon en diachroon een schakel in een cyclus of keten lijkt te zijn. Begin deze editie vooral te lezen!

Liefs, **Loïs & Kevin**

Een kind kan de kunst doen

Het is een van de meest gehate zinnen van moderne kunstliefhebbers en tegelijkertijd een van de meest voorkomende uitspraken die worden gedaan in musea. Niks haalt sneller het plezier uit een mooie tentoonstelling dan iemand die net iets te hard verzucht: ‘Pff, mijn neefje van acht kan dit ook.’ Er lijkt geen grotere belediging te bestaan voor kunst dan vergeleken te worden met een kinderknutselwerk. Toch is de creativiteit van kinderen een belangrijke bron van inspiratie geweest voor enkele van de grootste schilders uit de twintigste eeuw. Deze maand onderzoekt Sonja in ‘In de geest van’ het gedachtegoed van kunstenaar Paul Klee, die er in zijn werk juist naar streefde om terug te gaan naar zijn kinderlijke onbevangenheid.

Tekst /// **Sonja Buljevac** Beeld /// **Sonja en Dragan Buljevac**

Paul Klee werd geboren op 18 december 1879 in Zwitserland en groeide op in Bern, maar had een Duitse nationaliteit. De familie Klee was erg cultureel onderlegd, zowel in de beeldende kunst als de muziek. Op zijn vijfde kreeg Paul al de eerste tekenlessen van zijn grootmoeder. De liefde voor schilderkunst bleef en in 1898 meldde hij zich aan voor de Kunstacademie in München, waar hij werd afgewezen. Desondanks vertrok Klee naar de Duitse stad en kreeg daar les van kunstenaars zoals Heinrich Knirr en Franz von Stuck, maar bleef zich voor een groot deel ook ontwikkelen als autodidact. Dit pakte goed uit: Klees werk werd lovend ontvangen en vanaf 1920 doceerde hij aan de Bauhausschool in Weimar.

Onbevangen intuïtie

Via zijn leraren maakte Klee kennis met de artistieke canon zoals die gedoceerd werd aan kunstacademies in Europa. Deze werd voor een groot deel beïnvloed door de Italiaanse klassieke kunst en gedomineerd door regelmaat, doordachtheid en technische precisie. In een artikel in het Zwitserse kunstblad *Die Alpen* schreef Klee in 1911 dat hij dit ervaarde als een ‘soort vernedering’ en op radicale wijze wilde breken met deze artistieke normen.

De inspiratie voor zijn rebelse schilderwijze begon bij Klee al in 1902 te broeien. Toen stuurde zijn zus Mathilde hem een aantal kindertekeningen op die hij van zijn derde tot zijn tiende had gemaakt. In een brief aan zijn verloofde Lily Strumpf noemde Klee die tekeningen ‘het belangrijkste wat hij tot dan toe had gemaakt’, zo staat in het boek *Klee en Cobra: het begint als kind*. Hij zag de intuïtieve, abstracte en absurde tekenwijze van kinderen als dé methode om zich af te zetten tegen de strenge artistieke normen die hij had aangeleerd van zijn docenten.

In 1907 kreeg Klee samen met Lily een zoontje, Felix. Hij spoorde de jongen al vroeg aan om te tekenen en schilderen. Daarnaast legde hij

dagelijks nauwkeurig vast welke ontwikkelingen Felix doormaakte, zowel fysiek als mentaal. Met een precisie waar menig ontwikkelingspsycholoog wat van zou kunnen leren, noteerde hij het gedrag en gebrabbel van zijn zoontje. Felix’ eerste artistieke pogingen bewaarde Klee met dezelfde zorgvuldigheid als zijn eigen professionele werken. Ze kregen een titel, jaartal en nummer, precies zoals dat met ‘echte’ kunst gebeurt, en hij nam ze op in een catalogus waar hij ook een aantal van zijn eigen kindertekeningen bijvoegde. Op die manier verleende hij dezelfde artistieke status aan de kinderlijke werken van zijn zoontje als aan zijn eigen creaties als professioneel kunstenaar.

Tussen kunst en knutsels

Klee probeerde de intuïtieve manier waarop kinderen tekenen – potlood in hand, papier voor je neus en gaan met die banaan – toe te passen in zijn eigen kunst. Dit resulteerde in de stijl die zo kenmerkend is voor hem. Het schilderij *Puppen theater* geeft dit goed weer: de figuren doen sterk denken aan de houten poppetjes die we tekenden op de basisschool (of, in mijn geval, nog altijd), net als het klassieke zonnetje in de linkerbovenhoek. Er wordt niet geprobeerd om de werkelijkheid getrouw weer te geven. Belangrijker is om de intuïtie van de kunstenaar de vrije ruimte te geven, net zoals kinderen op onbevangen wijze aan de slag gaan. Juist in het feit dat kinderen geen technische kennis hebben, school voor Klee de ware artistieke. Om vergelijkbare redenen liet hij zich inspireren door prehistorische muurschilderingen en etnografische kunst: die waren vaak simpeler qua vorm en lijnen, maar gaven op een hele pure, intuïtieve wijze een beeld weer, zonder dat de kunstenaar beïnvloed werd door jaren van opleiding of artistieke conventies. Deze invloeden zijn goed te zien in zijn schilderijen die dieren voorstellen, zoals *Bastard*, waarop een paardachtig beest door een simpele lijn wordt weergegeven. Ook het werk *Witernes tier* (‘snuffelend dier’) wordt gekenmerkt door zijn eenvoud: het dier in kwestie lijkt nog het meest op een wandelende tak, maar tegelijkertijd begrijp je intuïtief waar je naar kijkt.

Desalniettemin zag Klee wel een duidelijk verschil tussen de creaties die hijzelf maakte en die van een kind. Hij benadrukte dat een kind niets weet van kunst, terwijl een volwassen kunstenaar toch een flinke

hoeveelheid technische kennis en vaardigheid moet hebben om zijn vak uit te oefenen. Klee streefde er dan ook niet naar om volledig terug te gaan naar de onwetendheid van een kind. Hij verlangde naar een perfecte harmonie: aan de ene kant te kunnen vertrouwen op de intuïtie en naïviteit die een kind ervaart wanneer het tekent, maar aan de andere kant niet de techniek te vergeten.

Kritiek en inspiratie

Klee was niet de eerste die zich liet inspireren door de artistieke ontwikkeling in de kindertijd. Al aan het eind van de negentiende eeuw publiceerde Corrado Ricci, een Italiaanse kunsthistoricus, het boek *L'arte dei bambini* (*De kinderkunst*) en in de jaren daarna volgden meerdere publicaties van kunsthistorici en -critici die het belang van de kinderlijke creativiteit benadrukten. Het is niet onwaarschijnlijk dat Klee van deze publicaties op de hoogte was.

Hoewel Klee zich niet nadrukkelijk verbond met één artistieke ideologie, had zijn werk raakvlakken met meerdere kunststromingen. Ook avant-gardistische kunstenaars, zoals Kandinsky, erkenden de waarde van kinderkunst en zetten tentoonstellingen op waarin tekeningen van kinderen een centrale rol speelden. Aan het begin van de twintigste eeuw floreerden deze kunstsoorten. Maar toen het nationaal-socialistische regime in de jaren dertig aan de macht kwam, kregen kunstenaars als Klee (die ook Joods was) te maken met felle kritiek van de Duitse machthebbers. Hitler prees de klassieke kunstvormen en verafschuwde modernistische stromingen, zoals het surrealisme en dadaïsme, die hij beschouwde als een immoreel en onartistiek. In 1933 werd Klee dan ook ontslagen van zijn positie aan de Bauhaus-academie. Desondanks bleef hij tot zijn dood in 1940 kunst maken.

Paul Klee blijft een van de meest iconische kunstenaars wanneer we het hebben over kunst die ‘door een kind gemaakt had kunnen zijn’. Hij was het voorbeeld voor grote namen zoals Karel Appel, die behoorde tot de Cobrabeweging. Deze stroming kwam tot stand na de Tweede Wereldoorlog en reageerde op deze donkere periode door te streven naar een ‘intuïtief expressionisme’. De Cobrakunstenaars wilden weer met plezier kunst maken. Net zoals Klee zich eerder had afgezet tegen de strenge normen en verstikkende regelmaat van traditioneel kunstonderwijs, lieten ze zich door hem inspireren in hun missie naar vrije, intuïtieve kunst. Soms is teruggaan naar het begin juist een manier om verder te komen dan ooit tevoren. ▲

Nieuwe Studenten

Aankomende september bestaat *Babel* 30 jaar, wat we niet zomaar voorbij willen laten gaan. In aanloop naar het jubileum wandelen we door de gangen van De toren Babel - duiken we in het archief - om zodoende elk nummer een stuk dat we tegenkomen te herdrukken. Deze maand kijken we naar het begin van het studentenleven in de tekst 'Nieuwe studenten' geschreven door Wouter Beek in jaargang 16, september 2007.

Onwennig begeeft een jongeman, die niet ouder dan 18 jaren kan zijn, zich op het Spuiplein te Amsterdam. Hij zoekt enigszins wanhopig naar de naambordjes op de gevels van de hoekgebouwen van de hier samenkomende straten.

Het betreft hier, onmiskenbaar, een Nieuwe Student van de UvA. Hij komt zichtbaar van buiten Amsterdam, en waarschijnlijk ook nog uit een provinciaal en niet-stedelijk gebied. Hij trekt nu een verfrommeld stukje papier uit zijn binnenzak, kijkt er op om de naam zeker en vast goed in te prenten. Weifelt dan nog even, maar vraagt uiteindelijk, alle moed die er in zijn vingers en tenen nog te vinden is verzameld hebbende, een willekeurige passant naar de locatie van de 'Oudemanhuispoort'. De persoon die hij aanspreekt blijkt een Engelse toerist te zijn die niets van de aan hem gestelde vraag begrijpt, maar op zijn beurt aan de student vraagt waar het 'Van Gog Museum' ligt. Onze Nieuwe Student raakt nu lichtelijk in paniek. 'I don't know', brengt hij vlug naar buiten, 'I... I don't live here.' De Engelsman groet daarop vriendelijk en loopt naar de andere kant van het Spuiplein om daar aan iemand anders

al een half uur aan de gang. Zijn late binnenkomst irriteert de dienstdoende docent in het geheel niet. Er zullen op zo'n eerste collegedag nog heel wat eerstejaars, naarmate de les voortduurt, de lokalen komen binnendrupelen. Na slechts enige minuten, de Nieuwe Student heeft net zijn tas geheel uitgepakt, is het dan alweer pauze. Onze Nieuwe Student gaat nu voor het eerst in direct contact treden met de andere Nieuwe Studenten, en met de evenzovele oudere studenten, die dit eerstejaarsvak moeten overdoen. Een van deze hogerejaars vertelt hem dat hij normaliter nooit om elf uur in de collegebanken te vinden is, maar in dit uitzonderlijke geval wel gekomen is, aangezien het de eerste les betreft. 'Bij afwezigheid tijdens de eerste les word je hier meteen uitgeschreven.', legt de wijze ouderling aan de onervarene uit. Dit doet de Nieuwe Student beven van angst: directe uitschrijving. De lijnen worden hier klaarblijkelijk

der voor hem eveneens onbekend gebouw: het 'PC Hoofthuis'. Gelukkig kan hij nu achter de stroom van andere eerste- en meerderejaars aansjokken. Hij kan daarom nu in alle rust genieten van de uiterlijke schoonheden die de grote stad Amsterdam te bieden heeft: in de Nes vraagt een zwerver hem om een euro, op de Damstraat schrokt een duif in één hap een halve frikandel op, en op de Dam zelf staan mensen die hun geld verdienen door – gehuld in vreemde kledij – zo min mogelijk te bewegen.

Hij is nu net aangekomen bij zijn tweede college op deze eerste dag: 'Academische Vaardigheden'. Onze Student zal hier gaan leren hoe hij boeken moet opvragen in een bibliotheek en hoe hij op het internet naar informatie moet zoeken. Handelingen die door mensen die nooit gestudeerd hebben vanzelf worden voltrokken, maar die aan de academie aparte lesuren vergen en voor welk doel er speciale lokalen zijn ingericht.

Het mooie aan het studeren in een andere stad is dat men het gevoel heeft een nieuwe kans te krijgen. Je mag weer helemaal opnieuw beginnen: een nieuwe opleiding, een nieuwe woonplek, de overgang van het gezinsleven naar het op jezelf wonen, de nieuwe omgeving en natuurlijk een geheel nieuwe vriendenkring. Deze grote mate van verandering schrikt uiteraard ook genoeg mensen af, en daarom prefereren evenzovele jongelingen de vertrouwde omgeving van hun ouderlijke stad of dorp. Onze Nieuwe Student is blijkbaar dapper genoeg geweest om de overstap te wagen. Maar hij lijkt nu niet meteen het type dat snel veel nieuwe vrienden maakt. Zo loopt hij enigszins gebogen en lijkt het alsof hij

Op de Dam staan mensen die hun geld verdienen door – gehuld in vreemde kledij – zo min mogelijk te bewegen

naar de locatie van het museum te informeren. Na een zucht van opluchting te hebben geslaakt vervolgt onze Nieuwe Student zijn moeizame zoektocht naar het nu door hem gewreekte gebouw waar zodadelijk zijn eerste college zal beginnen.

Wanneer de Student, een aardige poos later, dan eindelijk de Oudemanhuispoort heeft gevonden, is het college

wel strak aangespannen! Wanneer de tweede helft van het college aanvangt is onze Student al heel wat wijzer geworden, en ook in de collegezaal zelf schrijft hij zo nu en dan iets van wat de voor het bord staande docent zegt op. Dit wordt beslist een hele knappe kop!

Als dan het college ten einde is gekomen, maakt onze Nieuwe Student zich op voor de wandeltocht naar een an-

Tekst: Wouter Beek
Beeld: Jarno Veenema

constant controleert of hij bij zijn volgende stap niet met zijn schoen in een hondendrol zal belanden. Als hij maar niet vereenzaamt op zijn veel te kleine kamer in een van de in triestheid gehulde flats in Diemen of in het tot zelfdoding uitnodigende gebouwencomplex Uylenstede.

Aan het einde van de dag loopt onze student, geheel tegen onze eerdere verwachtingen in, met een ongeveer even jong en ongeveer even licht voorovergebogen lopend meisje, hand in hand, vanaf het station Diemen Zuid richting een van de studentenflats. Hij woont dus toch in Diemen! Op zijn kamer was hij nog maar een keer eerder. Het aanzicht van deze grote grijze studenten-in-zich-dragende reuzen had hem toen enigszins beangstigd en de gedeelde keuken bleek wel erg vies te zijn. Maar hij mocht blij zijn een kamer in Amsterdam te hebben gevonden, zo hadden zijn ouders hem verzekerd.

De jongen en het meisje lopen nu nog ontzettend om doordat ze over de par-

keerplaatsen lopen. Spoedig zullen ze echter het vieze zandpad leren kennen dat station en blokkendoos in een onverbiddelijk strakke lijn met elkaar verbindt. Vlak voor de ingang van 'hun' gebouw aangekomen houden ze stil. De jongen zoekt naar de voordeursleutel. Zijn vingers tasten in zijn jaszak, vinden eerst het vanmiddag door hem gebruikte papiertje met 'oudemanhuispoort' erop. Gaan nog wat dieper en vinden dan, op de bodem, de drie sleutels van gebouw, afdeling en kamer. De eerste sleutel die hij in het voordeurslot probeert te steken blijkt niet te passen. Maar de tweede die hij neemt is wel de goede. Hij moet hem nog een paar keer goed in het slot ronddraaien. De sleutels zijn nog nieuw en het mechaniek in het slot werkt stroef. De wind waait rustig als altijd door de hoge bomen, die hier onregelmatig geplant staan. Onder het licht ruisende geluid van voortdurend elkaar rakende blaadjes geeft het slot dan uiteindelijk mee. De haken van de sleutel worden één met het eerst nog ongewillige interne mechaniek. Onze student verdwijnt nu,

samen met het meisje, uit ons zicht. Privé blijft immers privé.

Er hangt iets dromerigs over deze eerste dag. Zoals alles wat nog nieuw is een glans over zich liggen heeft, doordat de zintuigen enkel nieuwe impressies ontvangen. Weldra zal de omgeving echter gewoon worden. De collegies zullen spoedig gaan vervelen. En wat zal er van hem en het meisje worden? Maar laat onze student, samen met al die andere eerstejaars, nog even in alle onbezonnenheid 'Nieuwe Student' zijn. Ze hoeven nog niet te weten dat ze straks, in door met het boek van Leezenberg en de Vries gewapende medestudenten volgepropte metro's, naar de rand van Amsterdam moeten afreizen om aldaar in gymlokaal 'rood', respectievelijk 'blauw', tussen evenzo getergde lotgenoten plaats te nemen om multiplechoicebolletjes aangaande Bacon en Kuhn in te kleuren. Dat, en al die andere dingen die het studeren aan de UvA tot zulk een verschrikking maken, blijft op deze mooie eerste dag nog even verborgen. ■

Verander je leven: stuur rustig bij!

Google ‘het roer omgooien’ en je belandt onder een lawine van tips, tricks en succesverhalen. ‘Klaar met je negen tot vijf-kantoorbaan? Zeven manieren om het roer volledig om te gooien!’, ‘Van hr-manager tot homeopaat: hoe Lizet (43) haar leven op z’n kop zette’ en ‘Ook JIJ kan je dromen waarmaken (ja, ECHT)!’ – het is slechts een greep uit de links die in je gezicht schreeuwen. Waar komt dat verlangen naar radicale verandering vandaan? En is het wel zo bewonderenswaardig en positief als het vaak wordt geportretteerd?

Tekst /// **Sonja Buljevac** Beeld /// **Bob Foulidis**

De Laten we maar met de deur in huis vallen: zodra ik in de introductie van een interview of, erger nog, iemands bio lees dat diegene ‘het roer heeft omgegooid’, ‘voor zichzelf is gaan kiezen’ en het toen maar ‘lekker op zijn eigen manier’ is gaan doen, krijg ik altijd een beetje de kriebels. Voor sommigen zijn dat soort uitspraken vast heel inspirerend, voor mij voelt het vooral als een zelfgenoegzame manier om te vertellen dat je baan je niet meer beviel en je toen zzp’er bent geworden – zeg dat dan gewoon, dan weten we ook genoeg. Daar komt bij dat bovengenoemde termen altijd zo vaag zijn dat ze op elk mogelijk scenario toegepast kunnen worden; als je je kantoorbaan opzegt om permanent te reizen, als er een nieuwe directie binnen een bedrijf komt of als je eindelijk bent gestopt met snoepen en jezelf twee keer per week naar de sportschool sleept. Mijn scepsis komt mede door die vaagheid. Te vaak voelt het alsof dit soort uitspraken niet gebruikt worden om een radicale verandering aan te duiden, maar eerder een kleine bijsturing, waardoor ze flink op effect moeten inleveren. In een Vogue-interview van 9 februari bespreekt Kim Kardashian bijvoorbeeld een tripje naar de Bahama’s met vrienden waarbij ze collectief besloten hun telefoons in de oceaan te gooien omdat ze te weinig vrije tijd en rust hadden. Op zich een mooi en herkenbaar streven – minder werken, meer tijd voor jezelf. Toch is het enige wat mij blijft van dit verhaal de duizenden euro’s die op dramatische wijze de zee in zijn gesmeten. Een theatraal gebaar, maar in hoeverre draagt dat daadwerkelijk bij aan een constructieve verandering?

Natuurlijk zijn er genoeg gevallen te noemen waarbij mensen daadwerkelijk een drastische verandering in hun leven doorvoeren. Patrick van der Jagt, bekend van het tv-programma *The Rotterdam Project*, was jarenlang verslaafd en dakloos. Inmiddels is hij al een aantal jaar clean, werkt hij als fotograaf en heeft hij sinds kort een gezinnetje. Bij zulke enorme veranderingen kan ik me beter voorstellen dat iemand het gevoel heeft het roer volledig omgegooid te hebben. Tegelijkertijd lijkt het me waarschijnlijk dat die omwenteling een lastig en langdurig proces is geweest, terwijl ‘het roer omgooien’ de illusie wekt dat

iemand van de ene op de andere dag compleet verandert. De schreeuwende koppen doen af aan de hoeveelheid moeite en inspanning die het kost om oude patronen te doorbreken. Ondertussen scheppen ze onrealistische verwachtingen; als iemand echt een workaholic is, gaat alleen je telefoon wegslijten geen verandering aanbrengen in de gedachten en gevoelens die je een workaholic maken. Regelmatig wordt er in de media gedaan alsof een keuze wat betreft werk, relaties of levensstijl hetzelfde is als je hele bestaan op z’n kop zetten, terwijl dat helemaal niet nodig is. Kleine veranderingen zijn niet per definitie minder waard dan grote, maar ze vereisen wel een andere mate van inspanning die we niet moeten over- of onderschatten.

Ongeluk opgelost

Hoe dan ook blijft het concept dat mensen hun leven op z’n kop zetten onverminderd populair. Er is zelfs een programma *No Going Back*, waarin Britse gezinnen naar het buitenland verhuizen, en de Nederlandse variant *Ik vertrek* is inmiddels een ware tv-klassieker. Een *gap year* nemen lijkt een vast onderdeel te worden van je studententijd: een jaar lang vakantie van de deadlines en verplichte borrels waar je daarna weer de rest van je leven aan vast gaat zitten, als een vis die een laatste ontsnappingspoging doet voor hij in een netje wordt opgescheept en in een glazen kom belandt. Alles om maar zoveel mogelijk afstand te nemen van dat wat er van je wordt verwacht. Je kunt er cursussen voor volgen, een coach inhuren, boeken over lezen en stappenplannen voor ondernemen. Het lijkt haast wel hét recept voor geluk: als je leven op dit moment je niet bevalt, hoeft je alleen maar precies het tegenovergestelde te doen en dan ben je er! De oplossing voor al je problemen! Echte blijheid wacht op je, maar dan wel honderdtachtig graden de andere kant op!

Totdat je flink aan het roer hebt lopen draaien en plotseling blijkt dat je rechtstreeks op de ijsberg afstevent die de Titanic heeft doen zinken.

Goed, misschien is dat erg pessimistisch (en laten we eerlijk zijn; die ijsberg is allang gesmolten), maar het is wel een realistische optie die

vaak over het hoofd gezien wordt. Hoe aanlokkelijk het ook mag zijn om een totaal andere kant op te gaan, er bestaat altijd een kans dat het niet goed gaat. Dat je onderneming mislukt, dat je toch geen talent blijkt te hebben voor een ander beroep, of dat je na twee maanden reizen door Zuidoost-Azië vurig verlangt naar hagelslag en kaasblokjes. Dat is niet erg, en het hoeft ook niet te betekenen dat je het nooit een kans had moeten geven. Maar die disclaimer wordt nooit gegeven bij de enthousiaste succesverhalen en coachingsprogramma's, waardoor de illusie blijft bestaan dat een radicale verandering de beste (of misschien wel de enige) oplossing is voor onvrede in je leven. Daarnaast gaat deze gedachtegang uit van een soort maakbaarheidsprincipe, het idee dat geluk voor iedereen binnen handbereik ligt als je maar hard genoeg je best doet. Daarbij wordt niet in acht genomen dat sommige mensen gewoon niet de (financiële) capaciteiten hebben om hun vaste baan op te zeggen, een camper te kopen en eindeloos rond te reizen. Zijn zij dan veroordeeld tot een saai leven zonder voldoening? Of bestaat er een toegankelijke tussenweg om gelukkiger te worden?

Hoe aanlokkelijk het ook mag zijn om een totaal andere kant op te gaan, er bestaat altijd een kans dat het niet goed gaat

Draaien aan de basis

In 2020 publiceerde psycholoog Jean-Pierre van de Ven het boek *Het moet helemaal anders* over precies dit onderwerp. Het is een stapsgewijze gids voor mensen die het gevoel hebben vast te zitten in hun leven en daar langdurige, constructieve veranderingen in willen aanbrengen. Hiervoor gebruikt Van de Ven zijn jarenlange ervaring als psycholoog en kennis van de cognitieve gedragstherapie.

In een interview met *Libelle* ligt Van de Ven de stappen verder toe. Hij benadrukt dat onvrede in ons leven vaak voortkomt uit een bepaald gedrags- of gedachtepatroon dat we ons eigen gemaakt hebben. Zo kun je bijvoorbeeld je leven lang ervan overtuigd zijn dat je een persoon bent die regelmaat en zekerheid nodig heeft, waardoor je kiest voor werk dat je een negen tot vijf ritme biedt. Maar wanneer dat patroon ervoor zorgt dat we vast komen te zitten in een situatie die ons niet bevalt, stapelen de irritaties op tot we een breekpunt bereiken: dit moet veranderen, en wel nu. Dat is het moment dat we de verleiding voelen om al onze bezittingen te verkopen en door Zuid-Amerika te gaan rondtrekken. We zoeken het andere uiterste op van datgene wat ons ongelukkig maakt, een hele begrijpelijke reactie.

Belangrijk om hierbij te bedenken is, zoals ook Van de Ven benadrukt, dat we meestal niet alleen ontevreden zijn over ons leven door de externe factoren. Vaker ligt aan de grondslag van die onvrede een patroon dat niet voor ons werkt en waar we ons niet altijd bewust van zijn. Wanneer dat het geval is, kunnen externe factoren wel veranderen, maar betekent dat niet per se dat je op de lange termijn een gelukkiger mens wordt. Ook in een ver land, als meditatiegoeroe of met een succesvolle eigen onderneming, kun je doodongelukkig zijn.

Dat klinkt misschien vanzelfsprekend, maar het is makkelijk om dat uit het oog te verliezen als je slecht in je vel zit en ongelukkig bent met je leven. Het is verleidelijk – en menselijk – om op zo'n moment te kijken naar een optie die radicaal anders is. Tenslotte is het gras altijd groener aan de overkant. En het is absoluut mogelijk om een situatie die je niet bevalt om te draaien tot eentje waar je gelukkiger van wordt. Maar daarvoor hoeft je niet altijd een extreme of heftige verandering te ondergaan; het kan ook een geleidelijk, stapsgewijs proces zijn. Die methode is natuurlijk minder sexy en flashy, waardoor zij zich niet zo goed leent voor interessante nieuwsartikelen en *how to's*, maar daardoor hoeft zij niet minder effectief zijn. Mocht je je *quarterlife crisis* naderen, twijfelen over je studiekeuze of niet zo goed meer begrijpen wat de zin van het leven nou eigenlijk is: neem je tijd. Zelfs met kleine stappen kom je uiteindelijk waar je zijn moet. ▲

Babel

Werd godverdomme tijd

Voor de rubriek 'Beeld' maakt één van onze beeldredacteurs een beeld, waar een redacteur vervolgens een tekst bij schrijft. Deze maand maakte Winonah het beeld en schreef Teske een kort verhaal over een tramrit.

Tekst /// **Teske Wortman** Beeld /// **Winonah van den Bosch**

Haar zwart getatoeëerde wenkbrauwen zorgen ervoor dat ze er niet uitziet als 'zomaar' een boos oud vrouwtje. Nee, ze maken dat ze werkelijk woest lijkt. We zijn allemaal vertraagd. Zij is woest. Ik ben woest. Toch zitten we hier allemaal een beetje stil te zijn. Allemaal, behalve eentje. Wat een frustratie uit zo'n klein grijs mensje. 'Godkleren hey.'

Ze is zeker een kop kleiner dan ik en toch vind ik haar eng. Echt agressief zal ze vast niet worden, maar als het erop aankomt weet ik niet of ik haar zou kunnen hebben. Net als de rest van de inzittenden kijk ik niet naar haar. We kijken overal. Naar elkaar, naar onze voeten en naar hoe de rest van de wereld zich om onze stilstaande tram beweegt. 'IK ZIT AL HEEL LANG TE WACHTEN.'

Als ik met haar mee ga schreeuwen, zullen er dan mensen aanhaken? Het zal de trein niet vooruit helpen maar wellicht voelen we ons na

wat gebrul minder gefrustreerd. Ik weet niet wat ik met mezelf aan zou moeten zodra ik de tram weer uit zou stappen. Schreeuw je nog even door of strijk je je jas glad en ga je door alsof je altijd een beschaafd mens bent? De tram beeft en komt stuiptrekkend in beweging.

'WERD GODVERDOMME TIJD.' Met haar wenkbrauwen opgetrokken en haar ogen wijd open kijkt ze zoekend om zich heen. Hoewel we het allemaal ongetwijfeld met haar uitroep eens zijn kijkt nog steeds niemand naar het vrouwtje. Maar ja, wat verwacht ze dan? 'Ik had het zelf niet beter kunnen zeggen mevrouw, ik denk dat ik voor de hele tram spreek als ik zeg dat u alle tegenslagen tijdens deze reis perfect onder woorden heeft gebracht.' Opeens ontspant haar hele gezicht en zakt ze onderuit in haar stoel, vouwt haar armen over elkaar en staart naar buiten. 'Het werd godverdomme tijd,' mompelt ze. Ik kan een beamend knikje niet onderdrukken. ▲

Een goed begin is maar de helft

Een frisse start, een schone lei, een nieuwe kans. Een nieuw begin wordt bijna altijd gezien als iets positiefs, als iets om naar te streven. Maar waarom hebben we het nooit over hoe moeilijk een nieuw begin vaak is?

Tekst /// Sarah Groeneweg Beeld /// Winonah van der Bosch

Er werkt niks zo stimulerend voor het gesprek tijdens de kringverjaardag als een nieuw begin. Opa's en oma's kunnen hun geluk niet op als ze horen over je nieuwe stageplek en ooms en tantes smullen van de verhalen over je nieuwe relatie. Ook op feestjes wekt een verhuizing naar een nieuwe stad of het beginnen met een nieuwe studie de interesse. Het is misschien ook wel terecht. Wat is er nou leuker en spannender dan beginnen aan iets nieuws? Toch zijn deze gesprekken vaak niet geheel waarheidsgetrouw. Ik heb mijn zusje met een strak gezicht horen vertellen over haar leuke nieuwe studie, terwijl ze de avond ervoor nog in tranen een mail naar de studieadviseur aan het typen was. Ik heb vriendinnen op borrels enthousiast horen vertellen over hun nieuwe stage, terwijl ik wist dat ze die dag huilend op de fiets zaten omdat ze enorm waren afgemat. Ook ikzelf heb vaak ervaren dat hoe graag ik het ook wilde, een nieuw begin bijna nooit is geweest wat ik ervan had verwacht.

Zo ook toen ik eindelijk op kamers ging. Ik was zeventien en reisde al een half jaar elke dag op en neer van Deventer naar Utrecht. Ik wilde dolgraag op kamers. Ik kon niet wachten om eindelijk volledig mee te doen aan het studentenleven, en om mijn eigen plekje te hebben. Ik fantaseerde zelfs al over de treinreis naar huis die ik dan zou maken in de kerstvakantie, en hoe ik *Driving Home for Christmas* zou luisteren terwijl ik uitkeek over een besneeuwd landschap. Wellicht werd dit geromantiseerde beeld van op jezelf wonen extra gestimuleerd door hoe onmogelijk het leek. Hospiteren als zeventienjarig meisje in Utrecht is immers vergelijkbaar met als tiener solliciteren voor een baan die minstens tien jaar werkervaring vereist. Toch kwam ik na tientallen afwijzingen en eindeloos doorklikken op Kamernet bij een makelaar terecht. Na minstens drie bezichtigingen in schimmelige panden en kamers van zes vierkante meter, kreeg ik een kamer te zien waar ik op slag verliefd op werd. Hij was groot, licht, en op een fijne locatie. Ik kreeg de kamer en ik kon mijn geluk niet op. Eindelijk was het tijd voor een nieuw begin!

Toch ebde mijn enthousiasme de weken erna weg. Ik voelde me rusteloos en gespannen, maar ik had geen idee waarom. Dit was toch wat ik al zo lang wilde? Toen mijn moeder en haar vriend kwamen helpen met het schilderen van mijn kamer, kon ik alleen maar stilletjes toekijken, omdat ik opeens zo misselijk was geworden. Ook toen ik met mijn vader naar de Ikea ging om meubels te kopen, waar ik jaren zo naar uit had gekeken, kreeg ik ons traditionele prinsessentaartje niet door mijn keel. De eerste weken dat ik in mijn kamer woonde had ik constant last van angst en panie-

kaanvallen. Maar hoe miserabel ik me ook voelde, toch kon ik als iemand zei 'wat gaaf Saar, op kamers!' of 'wat leuk dat je nu ook in Utrecht woont!' alleen maar schaapachtig knikken.

Na een paar weken ging het gelukkig steeds beter, en inmiddels woon ik al ruim 3,5 jaar met veel plezier in Utrecht. Ik ben nog steeds blij met de keuze die ik toen gemaakt heb, al dacht ik daar toen wel anders over. Ik had in die tijd nooit toegegeven dat mijn begin eigenlijk helemaal niet zo leuk was als ik had gedacht. Misschien is dat ook wel de reden dat we het er eigenlijk nooit over hebben: het is soms makkelijker om te liegen dat alles goed gaat dan om (aan jezelf) toe te geven dat je teleurgesteld bent, dat iets tegenvalt, of dat je verandering lastig vindt. Gelukkig weet ik inmiddels dat een nieuw begin echt niet altijd een goed begin is, en dat dat helemaal niet erg is. Als je jezelf de tijd geeft om te wennen, dan komt alles vanzelf goed. De tweede helft is vaak toch veel leuker. ▲

De behoefte om te behouden of het verlangen om te vernieuwen

De westerse wereld lijkt geobsedeerd met het verzamelen en behouden van alles met historische waarde. Dat gaat tegenwoordig zelfs zo ver dat op het moment dat er een heftige gebeurtenis plaatsvindt, zoals de bestorming van het Capitool, er al direct voorwerpen verzameld worden voor de toekomst. In de stedenbouw zorgt deze tendens ervoor dat er op politiek niveau steeds langer wordt gediscussieerd over het vooruitzicht van bouwwerken. Dit betekent dat het steeds lastiger wordt om aanpassingen te doen in constructies die invloed kunnen hebben op het stadsgezicht en dat een groeiend aantal bouwwerken wettelijk wordt beschermd tegen verandering. Logisch ook, want wat zou Amsterdam zijn als een aantal waanzinnigen ooit hadden besloten de grachtengordel volledig plat te gooien? Toch kan die hevige waardering voor en bewaardrang van alles uit het verleden soms een benauwd en vastgeroest gevoel geven. Het is daarom tijd om de vanzelfsprekendheid van het conserveren van historische bouwwerken en stadsgezichten aan de tand te voelen.

Tekst /// Afra van Ooijen Beeld /// Jolan Lammertink

Ik was nog nooit buiten Europa geweest. De meest moderne steden waar ik ooit was geweest waren Rotterdam en Frankfurt, allebei steden die grotendeels verwoest zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog en waar daarom veel in moderne stijl is gebouwd, om de overgebleven historische bouw heen. Een tripje naar Dubai veranderde mijn hele ervaring van wat een stad kan en behoort te zijn. Hoewel Dubai ook oudere elementen heeft van toen het nog een kleine handelsnederzetting was in de negentiende eeuw, is het grootste en bekendste deel van de stad vanaf de jaren 70 na de olievondst in korte tijd uit de woestijn gestampt. Dit deel bestaat vooral uit wolkenkrabbers in alle soorten en maten en uit gigantische fontein die het doen lijken alsof waterschaarste en woestijnen weinig met elkaar te maken hebben. Alhoewel ik me als geschiedenis- en kunstgeschiedenisstudent maar al te graag waan in steden met een meer zichtbare gelaagdheid van het verleden, kreeg ik in Dubai een futuristisch 'sky is the limit'-gevoel dat ik in Europa nog niet ervaren had.

Nu is er in het geval van Dubai weinig platgelegd om iets nieuws op te bouwen, maar de tendens om originele bouwwerken te behouden is niet universeel vanzelfsprekend. Steden waar snelle economische ontwikkeling plaatsvindt, kenmerken zich vaak juist door een streven naar vernieuwing. Hierom is UNESCO hard bezig met het promoten van bescherming van historische bouwwerken in onder andere Zuidoost-Azië en het Caribisch gebied. Koloniale laagbouw moet hier bijvoorbeeld vaak plaatsmaken voor moderne hoogbouw om de snelle groei van zulke steden te kunnen faciliteren. Het voortbestaan van koloniale bouw zorgt er enerzijds voor dat een deel van het verleden zichtbaar blijft om herinneringen levend te houden. Daarnaast zou de keuze voor behoud volgens UNESCO zorgen voor een divers architectonisch straatbeeld. Anderzijds is het ook begrijpelijk dat

Alhoewel ik me als geschiedenis- en kunstgeschiedenisstudent maar al te graag waan in steden met een meer zichtbare gelaagdheid van het verleden, kreeg ik in Dubai een futuristisch 'sky is the limit'-gevoel dat ik in Europa totaal niet ken

voormalige koloniën niet altijd de herinnering aan de tijd van westerse overheersing levend willen houden en dat dat ook bijdraagt aan de beslissing om gebouwen uit de koloniale context te vervangen.

Bovendien valt er ook iets te zeggen voor het idee dat iets wat zijn beste tijd heeft gehad hebben en geen nut meer heeft in de huidige context beter kan wijken voor iets nieuws. Zo is nieuwbouw vaak beter geïsoleerd, en wordt er bij het bouwen steeds meer gelet op het gebruik van duurzame materialen. Nu klimaatverandering en natuurvervuiling als een eeuwige donderwolk dichtbij komen om onze toekomst op deze aardbol te verzieken, is duurzaam bouwen een belangrijk thema om in overweging te nemen. Zo loopt de Colombiaanse overheid voorop in hun duurzame manier van stadsplanning in Bogotá. Om de verwachte verstedelijking van Bogotá te kunnen dragen, wordt bij het bouwen gelet op oude constructies die op nieuwe manieren kunnen worden gebruikt, het hergebruiken van materialen van gesloopte gebouwen en natuurlijke manieren om gebouwen te ventileren. Met dit alles in gedachte is het louter evident om ons af te vragen waarom er dan zo een drang bestaat om koste wat het kost objecten, constructies en gebouwen te conserveren. Is dat nou echt nodig?

Steden, en de manier waarop zij zich ontwikkelen, worden vaak vergeleken met organismes. Zodoende verdienen zij net zoals elk levend wezen wel eens een frisse wind en een nieuw begin

Volgens de filosoof en kunsthistoricus Aloïs Riegl ontwikkelt deze waardering voor het verleden zich in de negentiende eeuw. Daarvoor bestond er al een waardering voor zaken uit het verleden, maar dit was volgens Riegl beperkt tot de kunst en cultuur uit de Klassieke Oudheid die vanaf de Renaissance werd geïdealiseerd. In de negentiende eeuw verandert dit en ontstaat er een waardering voor de bouwstijlen uit elke historische periode die samengaat met een ‘musealisering’ van de samenleving. Deze term, die geïntroduceerd is door de filosoof Hermann Lübke, gaat uit van het idee dat wanneer mensen een beleving hebben van veel en snelle veranderingen zij deze ontwikkeling niet goed kunnen bijhouden. Lübke ziet het

verlangen om vervolgens zo veel mogelijk te bewaren als een manier van mensen om controle te houden over deze veranderingen. Deze groeiende waardering voor het verleden heeft ervoor gezorgd dat de bescherming van bouwwerken en ander cultureel erfgoed steeds meer politiek georganiseerd wordt op zowel regionaal, landelijk als ook internationaal niveau. Tegenwoordig heeft bijna ieder land ter wereld wel iets op de werelderfgoedlijst van UNESCO staan, maar bevindt bijna vijftig procent van het beschermd cultureel erfgoed op die lijst zich in Europa en Noord-Amerika.

Het groeiende verlangen naar behoud van cultureel erfgoed heeft zeer zeker positieve gevolgen gehad. Zo heeft het er bijvoorbeeld voor gezorgd dat de Gotische architectuur uit de late middeleeuwen, waar lange tijd op werd neergekeken, beter bewaard is gebleven. Het is daarom van belang dat we ons beseffen dat cultureel erfgoed immer in ontwikkeling is en dat heersende denkbelden uit het heden bepalen wat uit het verleden de moeite waard is om te bewaren en te koesteren voor de toekomst. Nog steeds kunnen bouwstijlen die lange tijd als lelijk beschouwd zijn langzaam weer retro worden. Zo beginnen steeds meer Amsterdammers de bouwstijl van het woningbouwcomplex Pentagon in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt of de soortgelijke bouw van het P.C. Hoofthuis te waarderen. Het zou toch zonde zijn als deze gebouwen geen kans hadden gekregen en vroegtijdig waren gesloopt.

Aan de andere kant zouden de prachtige Parijse boulevards en avenues er nooit geweest zijn als er geen bizarre keizer Napoleon III was

geweest die de opdracht had gegeven aan de stedenbouwkundige Haussman om de hele middeleeuwse stad plat te gooien en er iets nieuws te bouwen. Daarnaast is het maar de vraag hoe authentiek oude gebouwen doorgaans zijn. Wanneer we langs de Amsterdamse grachten lopen hebben we het idee dat we naar de grachtengordel uit de gouden eeuw kijken in diens originele staat, terwijl het juist monumenten zijn die vaak onderhevig zijn aan veranderingen. Dit kun je bijvoorbeeld zien aan het feit dat er vandaag de dag bijna geen hout zichtbaar is in de grachtenpanden, terwijl dit oorspronkelijk een veelgebruikt materiaal was. Vanwege brandveiligheidsoverwegingen wordt hout liever niet meer gebruikt.

De negentiende-eeuwse architect Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc was een voorstander van het behoud van monumentale panden en constructies, maar benadrukte dat het van belang was om zulke gebouwen te laten meegroeien met de tijd door ze functioneel te houden. Hoe zo'n idee tegenwoordig tot uiting kan komen is zichtbaar in het succes van de The High Line in New York. Deze spoorlijn was gebouwd in de twintigste eeuw om de groeiende stad voldoende te kunnen bevoorraden, maar werd in de loop van de twintigste eeuw door de komst van vrachtwagens steeds minder gebruikt. The High Line raakte steeds meer vervallen en er kwam een steeds sterkere roep om de nutteloze constructie te slopen. Uiteindelijk is er besloten om de spoorlijn een nieuwe invulling te geven. Deze transformatie heeft ertoe geleid dat The High Line in zijn nieuwe jasje een van de meest populaire wandelroutes en stadsparken van de stad is geworden. Dit is een goed voorbeeld van hoe cultureel erfgoed eer

kan doen aan de historische constructie en tegelijkertijd een mooie bijdrage kan zijn om nieuwe verlangens en behoeftes in een samenleving te waarborgen.

Een andere moderne uiting van een moderne draai geven aan een oorspronkelijk ontwerp, is het Humboldt Forum in Berlijn, waarbij een exacte replica is gemaakt van de originele, barokke façade van het Berliner Stadtschloss waar vroeger de Pruisische vorsten verbleefden tot de republiek werd uitgeroepen in 1918. De Tweede Wereldoorlog zorgde voor de eerste sporen van vernieling, waarna de DDR het gebouw met de grond gelijk maakte om af te rekenen met het symbool van het Duitse keizerrijk en het te vervangen voor een paleis voor de DDR. Dit gebouw werd op diens beurt weer platgegooid na het vallen van de muur, waarna er uiteindelijk is besloten om de oorspronkelijke façade van het keizerlijk paleis te reconstrueren met daarachter een geheel nieuwe constructie om zodoende traditie te eren en klassieke architectuur te mixen met moderne elementen en functionaliteiten. Deze beslissing zorgde voor een vloedgolf aan kritiek, bijvoorbeeld dat er op deze manier alleen eer wordt gedaan aan de ene helft van de geschiedenis van deze plek terwijl de historie van de DDR opzij wordt geschoven.

Het verschil tussen de transformatie van The High Line in New York van spoorlijn naar stadspark en de kritiek op de reconstructie van de barokke façade bij het Humboldt Forum in Berlijn laat zien hoe dun de lijn is tussen historische constructies op dynamische wijze een nieuw leven inblazen en te veel blijven hangen in een beladen verleden. Precies de kritiek op het weglaten van de DDR-geschiedenis, hoe geldig deze ook mag zijn, is in mijn mening tekenend voor hoe benauwend het vasthouden aan het verleden kan zijn. Natuurlijk is de geschiedenis van The Highline een minder beladen plek dan het Humboldt Forum die herinneringen herbergt aan de keizer die Duitsland de Eerste Wereldoorlog in sleepte en het latere repressieve DDR-regime. Er zijn alleen nog zo veel manieren om die geschiedenissen te blijven herinneren zonder van steden te verwachten zulke plekken onveranderd te laten. Zou het daarom in het geval van het Humboldt Forum niet beter zijn geweest om op deze historische plek iets totaal nieuws neer te zetten dat symbool zou staan voor een schone lei in een nieuw Duitsland? Ik pleit hier echt niet voor een volledige ommekeer in de Europese stadsplanning om zo veel mogelijk verouderde gebouwen met de grond gelijk te maken en te vervangen voor iets moderns, maar ik ben wel tegen het verkrampst vasthouden aan alles wat een historie heeft. Zoals iedereen wel eens persoonlijk heeft ervaren, kan loslaten en opnieuw beginnen een verademing zijn. Steden en de manier waarop zij zich ontwikkelen, worden vaak vergeleken met levende organismes. Zodoende verdienen zij net zoals elk levend wezen wel eens een frisse wind en een nieuw begin. ▲

De verloskundige aan het woord: over vulva's, anti-conceptie zorg en de taboesfeer

In deze *Babel* staat een nieuw begin centraal en als er iemand is die veel nieuwe beginnen meemaakt, is het wel een verloskundige. Eline van Westerop werkt vijf jaar als verloskundige en sinds een jaar in het Amsterdam UMC. We gingen met haar in gesprek over het begin van het leven.

Tekst /// **Lois Blank** Beeld /// **Juliette de Groot**

Zie jij een bevalling als 'een nieuw begin'?

'Ik begeleid geboortes dus dat is inderdaad een nieuw begin. Je hoort wel eens verloskundigen zeggen 'ik heb zoveel baby's op de wereld gezet', maar zo kijk ik niet naar mijn rol. Ik begeleid zwangeren bij hun bevalling. Zij krijgen een kind en ik ondersteun ze daarbij. Het is niet dat ik de baby op de wereld zet, dat doen zij. Mijn rol is om de barenden in hun kracht te zetten.'

Is een begin elke keer gelijk?

'Je ziet alle lagen van de bevolking. Maar als je kijkt naar een pasgeboren baby is elke baby hetzelfde. Elke baby gaat ademen, wil binnen een uur aan de borst en lijkt feitelijk gelijk. Maar de baby gaat natuurlijk uiteindelijk mee naar huis en daar komen allerlei verschillen voor.'

Zie je ook wel eens dat mensen minder geneigd zijn om naar een verloskundige te gaan? Of bang zijn dat dat geld kost?

'Ja, maar dat heeft met veel verschillende dingen te maken; niet het Nederlandse systeem kennen, niet weten dat je recht hebt op zorg. Mensen met een verblijfsvergunning krijgen zorg die wordt vergoed, maar als je er bewust voor kiest geen zorgverzekering af te sluiten dan volgt er een rekening voor de zorg die is geleverd.'

De verloskundige staat echt in die fysiologie en kan vanuit daar heel goed bekijken of iets afwijkend is. Dat is wat de positie van verloskundige zo speciaal maakt

Hoe zit dat Nederlandse systeem eigenlijk in elkaar?

'Dat is wereldwijd best uniek en vergelijkbaar met de huisarts. In de verloskunde is er ook een eerste lijn. Dat betekent dat de verloskundige het grootste deel van de zwangeren screent, zoals de huisarts voor iedereen het eerste aanspreekpunt is: is de zwangere gezond en verloopt de zwangerschap goed? Bij twijfel of onderliggend lijden bij de zwangere verwijst de verloskundige door naar de tweede of derde lijn [red. respectievelijk het ziekenhuis of het academisch ziekenhuis].'

Is er een bepaalde volgorde op welke lijnen verloskundigen gaan werken?

'Als je afstudeert is het heel gebruikelijk om de eerste vlieguren te maken in de eerste lijn. In de eerste lijn zie je heel veel fysiologie [red. de studie van bouw en functie van het menselijk lichaam zonder aanwezige ziekteprocessen]. Daar kan natuurlijk acute zorg bij optreden en de verloskundige kan die zorg ook bieden. Je wilt eerste leren hoe een gezonde bevalling eraan toe gaat voordat je doorgaat naar de tweede lijn, want daar krijg je te maken met pathologie [red. lichaamsprocessen tijdens ziekte]. Dat is complexer. Verloskundigen worden vanuit de fysiologie (het gezonde proces) opgeleid en artsen zijn vaak meer pathologisch geschoold.'

'Neem bijvoorbeeld een zwangerschap bij een vrouw met reuma die daar geen medicatie voor neemt. De zwangerschap verloopt dan feitelijk vaak normaal. Je kunt dan met een loop naar problemen zoeken, zoals coassistenten vaak geneigd zijn te doen, maar een zwangerschap is een fysiologisch proces en dat moeten we accepteren. Zo kijk ik bijvoorbeeld ook naar de menstruatiecyclus. In principe functioneert het – er kunnen natuurlijk pathologische processen zijn – maar het is goed om vanuit de fysiologie naar een persoon te kijken. Je moet weten wat het normale verloop is om de pathologie te herkennen. De verloskundige staat echt in die fysiologie en kan vanuit daar heel goed bekijken of iets afwijkend is. Dat is wat de positie van verloskundige zo speciaal maakt.'

Is het een groot verschil om nu in de derde lijn te werken?

Van de fysiologie zie je nu wellicht minder?

'Ja en nee, want de verloskundige is heel belangrijk in de geboortezorg. Ook in het ziekenhuis wordt het grootste deel van de bevallingen begeleid door verloskundigen, dus ook bij pathologie heb je als verloskundige nog een grote rol. En als er een complicatie komt, betekent dat niet dat dat de hele bevalling verder medisch maakt. Dat is de rol van de verloskundige in het ziekenhuis: er is een complicatie maar de rest van de bevalling kan vanuit de fysiologie verlopen. Daar zijn wij voor.'

'Wat ook een rol is van de verloskundige in het ziekenhuis is het begeleiden van bevallingen waarbij de baby is overleden in de zwangerschap. De verloskundige is daar ook heel goed op de plaats omdat er heel veel ruimte moet zijn voor emotie. Er is op dat moment niks acuuts, niets afwijkends.'

Ik zie dat er nog wel veel te verbeteren is in de zorg rondom mensen met een baarmoeder

De baby is overleden, wat verschrikkelijk is, en dat heeft een medische oorzaak, maar daar hoeven we tijdens de bevalling dan vaak niks mee. Het is dan echt de bevalling begeleiden op de manier dat je de ouders zo veel mogelijk ondersteuning kan bieden. Het is heel dankbaar werk.'

Kan die bevalling worden gezien als een nieuw begin dat niet begint?

'Ja, maar wat ik vaak zie als de baby dan is geboren, is dat er eerst heel veel vreugde is omdat het wel hun kind is. Ze maken na de zwangerschap wel kennis met hun kind. Dat ze ouders worden is op de voorgrond, maar het is heel gecompliceerd omdat ze meteen ook zien dat ze afscheid moeten gaan nemen van dit kindje.'

Het valt even stil.

Eline: 'Zou ik zelf input mogen geven aan het thema "een nieuw begin"?''

'Wat mij heel mooi lijkt als verloskundige is dat we een beetje de pionier worden in het breder aanbieden van vrouwenzorg. De vraag is dan of je het vrouwenzorg moet noemen, want dat is natuurlijk niet inclusief. Bijvoorbeeld begeleiding geven over de menstruatiecyclus, anticonceptie of de menopauze, maar ook over de kinderwens. En natuurlijk hoe we nu verloskundige zijn; zwangerschap, bevalling en kraambed. Ik denk dat nu veel van deze thema's bij de huisarts worden neergelegd terwijl het best een specialistische taak is. Ik zie dat er nog wel veel te verbeteren is in de zorg rondom mensen met een baarmoeder. Omdat het gewoon, wat mij betreft, veel beter kan en het lijkt me heel mooi als ofwel de huisarts daar beter voor wordt opgeleid – meer handvat-

ten krijgt om die zorg te leveren – ofwel toch een deel van deze zorg naar de verloskundige wordt verplaatst.'

Omdat die al specialist zijn op deze thema's?

'Inderdaad. Heel lang werd er naar vrouwen gekeken als "je menstrueert nu eenmaal" en "dat hoort pijn te doen". "Je wilt anticonceptie, ga maar aan de pil", terwijl het heel erg van deze tijd is om *informed consent* te geven als arts. Dus vanuit het idee dat je – arts en patiënt – samen de beslissing maakt. Je gaat samen op zoek naar de beste keuze over bijvoorbeeld anticonceptie. Maar ik zie dat daar weinig tijd en/of ruimte voor is bij de huisarts, of minder kennis – zonder alle huisartsen over een kam te scheren.'

Ha! De bekende vijfminuten-afpraak, waarna je de deur uitloopt met de aanwijzing een bepaalde website te lezen?

'Ja, inderdaad. Maar ook mensen die last hebben van de menstruatie en dan het advies krijgen het te onderdrukken middels hormonen. Dat mag natuurlijk, maar ik denk dat het dan ook goed is om te kijken of er niet iets pathologisch achter zit. Waarom verlopen deze menstruaties zo hevig? Dan kan die persoon met die kennis een keuze maken. Ga ik proberen te leven met deze hevige menstruaties of wil ik het onderdrukken?'

Je zou willen dat verloskundigen zich breder inzetten voor mensen met een baarmoeder?

'Ja, maar ik zou ook zeggen: de eerste keer menstrueren of de menstruatiecyclus, dat kan best heftig zijn op zo'n jonge leeftijd.

Waarom is er nooit een professional geweest die even controleert hoe het gaat? Hoe is het om dit te ervaren? Heb je veel last of weinig? Maar bijvoorbeeld ook polshoogte nemen of er sprake is van armoede. Er zijn mensen die de menstruatieproducten niet kunnen betalen.'

Wij konden dat vroeger bij de conciërge halen, maar dat is niet standaard.

'Nee, en als er niet over wordt gepraat – het bevindt zich nog in de taboesfeer – dan is het goed om dat te doorbreken. En dat kan goed vanuit iemand die de fysiologie goed beheerst. Wat is normaal, en niet met de artsenblik: "Wat kan of moet hier anders?"' **Hoe zouden we dit volgens jou kunnen aanpakken? Of kunnen doorvoeren in de zorg?**

'Ik heb me ingezet in een verloskundig centrum in Utrecht, waar ik anticonceptiezorg heb gegeven, advies heb gegeven over anticonceptie en spiralen heb geplaatst. Zowel bij vrouwen die net waren bevallen als vrouwen die via internet ons centrum hadden gevonden. Dat was heel leuk om te doen maar natuurlijk wel op een kleinschalig niveau. Verloskundigen mogen tegenwoordig ook anticonceptiezorg leveren en dat is nu echt hip aan het worden. Er is veel vraag naar een fijne begeleiding als het gaat om anticonceptiekeuze, maar ook het plaatsen van spiralen. Hier in Amsterdam zijn bijvoorbeeld heel veel praktijken die dit bieden maar mensen lopen dan wel tegen de term 'verloskundige' aan. Dat relateren mensen heel erg aan zwangerschap en voor jonge vrouwen is dat lang niet altijd het geval. We zouden dus wellicht een nieuwe term moeten verzinnen.'

Een soort rebranding van de verloskundige?

'Ja, precies. Meer laagdrempelige begeleiding voor mensen met een baarmoeder omtrent de processen gerelateerd aan de baarmoeder. Er is een reden waarom dit minder prioriteit heeft gekregen; het gaat om vrouwen. Stel dat mannen zouden menstrueren zou het een hemels ding zijn, maar omdat mannen het niet mochten ervaren werd het heel snel in de taboesfeer gestopt. Wat mij betreft is het nu wel tijd dat we voor onszelf gaan opkomen, maar die hulp moet er dan wel zijn.'

'Wat misschien ook leuk en goed is om de lezer zich af te laten vragen: ben je jezelf ervan bewust welke processen er plaatsvinden tijdens een menstruatiecyclus? Misschien weet je wel iets over de ovulatie maar wanneer dat dan is en hoelang je dan vruchtbaar bent, weet bijna niemand. Hoe zetten we mensen hier in hun kracht? Door kennis en voorlichting te bieden. Als je weet wanneer je vruchtbaar bent, weet je ook wanneer je niet vruchtbaar bent. Het is ook een kwestie van zelfkennis en autonomie.'

Zou je als verloskundige bijvoorbeeld trainingen op scholen willen geven?

'Ik denk dat voorlichting heel belangrijk is en zeker verbeterd moet worden op middelbare scholen. Maar het zou – denk ik – mooier zijn als verloskundigen een aanspreekpunt zouden worden en dat mensen dus naar ons toekomen. De grote vraag is wie de kennis gaat geven aan mensen met een baarmoeder. De huisarts kan dat ook, maar dan moet deze ervoor opgeleid worden. De vraag is ook of huisartsen dit willen doen en of verloskundigen dit willen doen.'

Zijn er collega's enthousiast over dit idee?

'Ja, maar niet zo heel veel. Maar veel vrouwen kijken ook naar zichzelf: "Ik zit al acht jaar aan de pil", "Ik wil een spiraal want iedereen heeft er één". Wat ik denk ik anders doe, is echt stilstaan bij wat iemand nodig heeft en ook iemand voorlichten om niet jarenlang hetzelfde middel te gebruiken. Speel er ook een beetje mee als je hormonale anticonceptie gebruikt, zodat je steeds kunt voelen hoe je je in de tussentijd voelt en of dit nog wel bij je past. Ook bij spiralen moet de patiënt vanuit eigen initiatief terug naar de huisarts, ook daar is geen optie om af te wegen welke klachten je hebt en dan te concluderen dat je deze klachten over hebt voor dit anticonceptiemiddel.

Elke vorm van anticonceptie heeft invloed op je mentale en fysieke toestand, dat is de prijs die je ervoor betaalt. De vraag is; ben je je hiervan bewust? En als de prijs te hoog is, durf dan te concluderen dat deze vorm van anticonceptie niet bij jou/jullie past. Voor gebruik van condooms betaal je ook een prijs (minder gevoel, duur etc), maar deze anticonceptie treft als enige ook de man. Het is belangrijk te weten welke prijs je betaalt voor anticonceptie en of je het dat waard vindt. Dat wil ik graag meenemen in de counseling.'

Verloskundigen mogen tegenwoordig ook anticonceptiezorg leveren en dat is nu echt hip aan het worden

Vind je ook dat er meer gratis anticonceptie-opties moeten zijn?

'Ja, maar de ideeën over dat enkel de pil vergoed moet worden, daar word ik dan boos van. Je vergroot dan geen keuzevrijheid, sterker nog je ontnemt de keuze voor mensen bij wie geld een issue is voor anticonceptie. Je dwingt mensen die zich niet veilig voelen bij condooms tot de pil als ze geen financiële middelen hebben om verder te kijken. Dat vind ik heel schadelijk. Je wilt keuzevrijheid. Ik heb zelf de koperspiraal gehad en daardoor heb ik twee jaar lang met hele intense menstruaties rondgelopen omdat ik dacht: "Het ligt vast aan mij". Zelfs ik ben heel vatbaar voor waar het stuk in een eerdere *Babel* [red. in het afgelopen februarinummer 'Een speld in een sekshooiberg']

over ging. Je wil normaal zijn en gewoon functioneren, want zoveel mensen zijn blij met de pil of spiraal, maar het werkt niet voor jou. Waarom durf je dan niet te zeggen: "Dit past niet bij mij"'

'Als ik heel erg last had van m'n menstruatie durfde ik me ook niet ziek te melden, want "ik was niet ziek". Ook als tienermeisje, je bent niet ziek. Je bent gewoon ongesteld en je moet kunnen functioneren. Ik wil het niet alleen maar hebben over hoe goed of mooi de cyclus is. Voor sommigen kan het echt erg lastig zijn. Ik ben ook zeker voorstander van anticonceptie, maar het moet niet zomaar zijn voorgeschreven of heel lang gebruikt worden zonder enige reflectie. Dit is ook weer terug te leiden naar de bevalling. Het gaat erom dat die persoon in haar/hun kracht staat en dat iedereen een overwogen keuze kan maken van hoe en wat.'

'Wat ik zou willen vertellen wat betreft een nieuw begin is: maak ook ruimte voor jezelf. Wees jezelf bewust van hoe je functioneert en of je er blij mee bent. Zie dat als een nieuw begin. "O ja wacht even, ik heb een baarmoeder. Het functioneert of het functioneert niet. Ik mag dat serieus nemen. Als ik niet goed wordt geholpen, ligt dat aan de huisarts en niet aan mij." Maar ook mensen zonder baarmoeder die dit lezen: denk aan wat jouw rol is bij anticonceptie. Wat is de prijs die mijn onenightstand of partner hiervoor betaalt? Dat het niet voor lief wordt genomen. Dat partners meedenken met de ander, dat lijkt mij een mooi nieuw begin.'

Nog een laatste tip voor de toekomstige barenden?

'Jazeker. Er heerst een idee dat wanneer de zwangere zich goed voorbereiden op de bevalling, deze ook zal verlopen zoals zij zich hebben voorgesteld (de maakbare maatschappij). Goede voorbereiding is belangrijk, maar er open ingaan ook. Als het fout gaat of de barende toch een ruggenprik nodig had, kunnen ze de dagen na de bevalling zo teleurgesteld zijn in zichzelf. Ze kunnen het zichzelf zo kwalijk nemen. Hoe de bevaling ook verloopt; je hebt een kind op de wereld gezet en op sommige processen heb je nu eenmaal geen invloed, dat ligt niet aan jezelf dus zoek de schuld dan ook niet bij jezelf. Dit geldt overigens ook voor mensen die problemen of moeilijkheden ervaren bij hun menstruatiecyclus of hormonale anticonceptie. Maak ruimte voor jezelf en wees trots op het functioneren van jouw lijf en baarmoeder.' ▲

They can't cancel the spring forever

Tekst /// **Sonja Buljevac** Beeld /// **Lesine Moricke**

Pasen, 2021.

Het hele land is in strenge lockdown. De verlossende lente waar zoveel van afhangt – beter weer, lagere besmettingscijfers, minder maatregelen – blijft maar uit. Op één bizarre, haast zomerse week in januari na, volgen de maanden elkaar op in een onophoudelijke, ijskoude waas van regen. Na een jaar coronaellende zit niemand meer te wachten op uitgebreide Facetime-sessies en het weer laat zelfs die gekunstelde anderhalvemeterwandelingen niet meer toe, dus al wekenlang zitten we binnen, met onze eigen gedachten als voornaamst gezelschap. Waar de pandemie in 2020 nog een soort gekke, *alternate reality* leek die vast niet lang kon duren, zitten we nu in een sleur waar menig huwelijk nog van schrikt, tergend saai en uitzichtloos.

Op 19 maart 2020 plaatste kunstenaar David Hockney op Instagram een foto van één van zijn nieuwe werken: vier narcissen spruiten uit de grond, hangende kopjes tegen een grijsblauwe lucht. *'Do remember: they can't cancel the spring'* staat eronder. Het is Hockneys manier om de mensheid een hart onder de riem te steken; een boodschap die ik in de eerste, zonnige lockdownmaanden van harte omarm. Een jaar na die post begin ik te geloven dat de beste man zich verschrikkelijk vergist heeft.

Ondanks de winter die eindeloos voelt, draait de aarde onverstoortbaar verder en wordt het gewoon Pasen. Nu ben ik zo'n onuitstaanbare feestdagfanaat die elke kans aangrijpt om alles in een passend thema te gieten: van huisdecoraties tot mijn eigen outfit en zelfs het eten voor bij de brunch ('Kijk jongens, plakjes kaas in de vorm van konijntjes!'). Pasen is, na Kerst, dan ook mijn favoriete dag van het jaar. Maar zelfs bloeiende narcissen, eieren in pastelkleuren en weilanden vol snoezige babydiertjes veranderen niks aan het feit dat de situatie in de wereld behoorlijk shitty is.

Het voelt dus een beetje als een toneelstuk, de traditiegetrouwe paasbrunch bij mijn ouders. Alle ingrediënten die bij een paasbrunch horen, zijn er: verse jus, een plateau vol ham, bosui en radijsjes, vers afgebakken broodjes (in konijnenvorm, uiteraard), ons goede servies en voldoende paaseitjes om je een week lang misselijk van te eten. De regen stroomt echter al de hele dag langs de ruiten. Net zoals het tijdens een hittegolf onmogelijk is om je voor te stellen dat je snel genoeg weer met een winterjas aan loopt, schat ik de kans nul komma nul dat we ooit nog een straaltje zonneschijn zien.

Dan komen de eenden.

Zonder aankondiging dalen ze neer in de tuin: een mannetje en een vrouwtje. Nu wonen mijn ouders in een vinexwijk die, grof gezegd, bestaat uit hetzelfde blokkige huis dat een paar honderd keer aan elkaar is geplakt, met daarachter een niet al te grote tuin die door iedereen voor het gemak van begin tot eind wordt betegeld. Alleen die

van mijn ouders staat bomvol planten, bomen in pot en woekerende klimop. Als je vanuit hun zolderraam de straat inkijkt, is hun tuin een kleine, groene oase in een betonnen woestijn.

Daar zijn dus die twee eendjes beland. Ze waggelen naar het vijvertje dat mijn ouders vlak tegen de schutting hebben aangelegd: een gat met een kunstmatig watervalletje, een hele hoop kroos en een paar goudvissen die vernoemd zijn naar personages uit de Russische literatuur. Daar blijven ze omheen dartelen.

Inmiddels staan we met z'n vieren – mijn ouders, mijn vriend en ik – met onze neuzen tegen het raam gedrukt. Omdat we bang zijn ze weg te jagen, maar ook ons enthousiasme niet kunnen verbergen, fluister-schreeuwen we updates naar elkaar: 'Kijk, het vrouwtje drinkt!' 'Hij niet, hij durft niet!' 'Daar gaat ze!'

De bruine eend laat zich als eerst in de vijver glijden. Het is geen grote vijver, maar dat lijkt haar niet te deren. Ze wappert met haar vleugels en schept af en toe met haar snavel wat water op. Het mannetje waggelt heen en weer, kwaakt, springt op de stenen die het watervalletje natuurlijk moeten doen aanvoelen en rekt zijn nek uit naar voren, als een kind dat voor het eerst in het zwembad moet duiken maar niet goed durft.

'Toe maar, ga maar!' moedigen we hem aan.

En dan gaat hij, onder ons luide gejuich, en een tijdlang staan we naar ze te kijken, de twee eendjes die te midden van een eindeloze regenbui vrolijk badderen in de tuin van mijn ouders.

Februari, 2022.

Nog geen twee weken geleden pitchte ik het idee voor deze *Babel*-column op de vergadering. Het had een opbeurende tekst moeten worden, over optimisme en vooruitgang na lastige periodes. Op het moment dat ik dit schrijf, is Rusland met geweld Oekraïne binnengevallen. Ik ververs de NOS-website met een onophoudelijke dwangmatigheid en lees de berichten over vluchtelingenstromen en bombardementen zodra ze binnenkomen, alsof ik daarmee iets aan de situatie kan veranderen.

Op de redactie werken we zo'n twee maanden vooruit, en het is onmogelijk om nu in te schatten hoe de situatie gaat zijn als deze *Babel* in de bakken op de universiteitsgebouwen ligt. Misschien is de situatie dan al naar de achtergrond van onze gedachten verdrukt door tentamenstress en lentekriebels, misschien staat het nog elke dag op de voorpagina en kunnen we er met geen mogelijkheid omheen. Ik weet het niet.

Maar ik weet wel dat Hockney gelijk heeft. Ook na de langste winter wordt het weer lente. ▲

Judas en zijn kus

Heeft iemand jou ooit met een ogenschijnlijk vriendschappelijk gebaar een dolk in de rug gestoken? Ging verraad in jouw leven ooit gepaard met een glimlach of een knuffel? Een dergelijke daad heet ook wel een Judaskus. Diegene die jou en je vrienden valselyk verlinkte bij het belletje lellen kun je een Judas noemen. In 2021 kreeg Gert-Jan Segers zo rond Pasen het verwijt de Judas te zijn van enkele prominente VVD'ers nadat hij samenwerking tussen de ChristenUnie en de VVD met Mark Rutte onmogelijk had verklaard. In christelijke hoek vinden we een verklaring voor deze uitdrukkingen.

Tekst /// **Kevin Hoogeveen** Beeld /// **Bert Slenders**

Wie weleens naar de openluchtmusical *The Passion* heeft gekeken, heeft wel een idee van wie Judas is. Judas Iskariot of de Zeloot is niet te verwarren met de andere Judas in Jezus' gezelschap, Judas Thaddeus. Deze tweede Judas geldt namelijk als heilige in verschillende kerken en als beschermer van hopeloze gevallen. Judas Iskariot is de man die Jezus verraadde na het Laatste Avondmaal, in de nacht voor het lijden en sterven van Jezus.

Eigenlijk kun je zeggen dat hij Jezus al een dag eerder had verraden. Die woensdag namelijk, had Judas dertig zilverlingen gekregen van een groep joden die Jezus uit de weg wilden laten ruimen. In sommige christelijke tradities, zoals de Koptische in Egypte, geldt de woensdag dan ook als wekelijkse dag van vasten en onthouding. Judas' opdracht was simpel. Zodra de ordehandhavers bij de groep van Jezus waren gekomen, moest Judas Jezus aan hen overleveren.

Hoe deed Judas dit? Tijdens het gezamenlijke Pesachmaal, onderdeel van de joodse viering van de uittocht uit Egypte in de tijd van Mozes, vertrok Judas uit het gezelschap van Jezus en zijn twaalf leerlingen. Later kwam hij terug, vergezeld door een gewapende bende die ingehuurd was door de hogepriesters en de oudsten van het volk. 'Diegene die ik kus, die is het die je gevangen moet nemen.' En zo geschiedde. Judas naderde zijn leraar, en groette hem met een kus. 'Vriend,' sprak Jezus, 'ben je daarvoor gekomen?' Hierop werd Jezus gearresteerd. Judas kwam dus niet voor de kus.

Een Judas is dus iemand die het grootst mogelijke verraad pleegt. Een Judaskus is verraad vermoed als uiting van affectie of vriendschap. Zo steekt er een oud verhaal van vriendschap en verraad achter een bepaalde uitdrukking, met een vrij zware lading. Niemand wil een Judas zijn of zijn kus ontvangen. ▲

Nooit meer sluiten

Tekst /// Lucas Gortemaker Beeld /// Fieke de Groot

20 februari 2022

Binnen een gedeeld huis in de buurt van station Brussel-Zuid heb ik laatst een vochtige souterrainkamer verruild voor een prachtige kamer met een balkon op het oosten. Het is bijna kwart voor tien. Daarnet ben ik gewekt door de warme ochtendzon, die vanachter de hoogbouw tegenover het huis bedachtzaam op kwam zetten. Vogels fluiten goed nieuws, de eerste lentedruppels zweven in de koude buitenlucht. Helaas heb ik de Shazam voor vogelgeluiden nog steeds niet op mijn telefoon geïnstalleerd, waardoor ik niet kan achterhalen welke het precies zijn. Vanacht ben ik in mijn winterjas op de bank op het balkon in slaap gevallen. De modderige North Face-schoenen die ik aanhad, liggen op de tegels te drogen. Mijn oren suizen, slikken doet pijn en ik voel een lichte hoofdpijn opkomen. In de verte hoor ik gekras van een afremmende trein. Achtergebleven regenwater druppelt traag op de golfplaten boven mij. Het zonlicht straalt aangenaam op mijn vermoeide gezicht. Achter mijn gesloten ogen zie ik complexe zachtroze, bloedrode patronen met helderblauwe vlekken. Trage, frisse luchtstromen vagen de desillusies van uren geleden uit mijn gedachten. Uren die ik in technoclub Fuse aan de Blaesstraat heb doorgebracht.

Na maanden van verplichte sluiting om de nare bijwerkingen van een mondiale gezondheids crisis zoveel mogelijk te beperken, hadden Fuse en andere Belgische nachtclubs genoeg gekregen van hun aarzelende landsbestuurders. Daarom kondigden zij aan om op vrijdag 18 februari, bij wijze van protestactie, te heropenen. De afgelopen twee jaren zijn beroerd geweest voor de nachtcultuursector in België. Deze onwettige heropening was voor Fuse om financiële redenen noodzakelijk. Gelukkig werd in aanloop naar het openingsweekend bekend dat de overheid,

na overleg met mensen uit de cultuursector, had besloten het nachtleven verder te openen. Waar horecazaken een paar weken eerder al tot middernacht open mochten blijven, was het vanaf nu eindelijk ook weer toegestaan ook de uren hierna te benutten. Protesteren was overbodig geworden. Omdat ik hiervoor nog nooit in Fuse was geweest, leek dit mij een ideale gelegenheid om daar voor eens en altijd een einde aan te maken.

Ooit hoorde ik een theorie die stelde dat indien de energieën op de dansvloer in evenwicht zijn, niemand zal botsen

Fuse is een internationaal bekende nachtclub in de Marollenwijk in Brussel. Het gebouw diende ooit als buurtcinema. Daarna kwam er de nachtclub Le Disque Rouge, die in het bijzonder geliefd was bij Spanjaarden. In 1994 namen twee West-Vlamingen deze club

over en maakten er de technoclub van die het tot op de dag van vandaag is. Fuse heeft zich door de jaren heen ontwikkeld tot een populaire uitgaansgelegenheid. De tickets voor het openingsweekend waren dan ook razendsnel uitverkocht. Vervolgens meldden honderden mensen zich op het online platform TicketSwap om vrijkomende tickets weg te grissen. Blijkbaar bestaan er automatische bots en scripts die je op je telefoon kunt installeren om deze tickets binnen een seconde te kopen. Zelf had ik in de reguliere verkoop twee tickets voor de zaterdagnacht weten te bemachtigen. Omdat de vriend die eigenlijk mee zou gaan op het laatste moment wegens verkoudheidsklachten afzegde, bood ik dat tweede ticket aan op TicketSwap. Het was binnen een seconde verkocht. De zucht naar een nachtelijk uitstapje was ongetzeggelijk groot.

Rond één uur 's nachts fietste ik naar de Blaesstraat, een tocht van zo'n zeven minuten. De sfeer was er een beetje grimmig. Een willekeurige feestganger kreeg onenigheid met een groepje jongeren dat voor een wasse-rette tegenover Fuse aan het hangen was. Ik stalde mijn fiets en sloot achteraan de lange rij voor de ingang aan. Waar mensen hier vroeger in de rij stonden om zichzelf in zorgvuldig samengestelde projecties van licht te verliezen, deden ze dat nu voor muziek van Altinbas, Emily Jeanne, DC Salas, Bibi Seck en Raär. Het was niet erg dat ik van die hele line-up geen enkele artiest kende, omdat ik ervan houd nietsvermoedend overdonderd te worden door de onbevattelijke veelheid aan geweldige muziek die onze wereld rijk is. Na het tonen van mijn Covid Safe Ticket, kreeg ik een stempel op mijn hand en mocht ik naar binnen.

Het was in de hoofdzaal nog drukker dan in *De danszaal* die Vincent van Gogh in 1888 in Parijs geschilderd had. Er waren alleen min-

der hoeden. Van extreem drukbezochte feesten hou ik eigenlijk helemaal niet. Op zulke feesten blijf ik het liefst tot wanneer alleen de authentieke nachtcreatures, weggeslopen uit composities van Duke Ellington, overgebleven zijn. Dan is er intussen voldoende ruimte ontstaan om onbeheerst te dansen tot het licht wordt. Nu had ik daar helaas geen energie voor. In de tweede zaal, waar het iets rustiger was, spoorde een meisje met dreadlocks mij op opdringerige wijze aan om met haar mee te bewegen. Blijkbaar was het nogal belangrijk voor haar, want ze hield dit vrij lang vol. Zulke mensen zullen moeten beseffen dat hun ongewenste gedrag het tegen-gestelde effect bereikt. De neiging om los te komen was bij mij behoorlijk gekelderd. Ooit hoorde ik een theorie die stelde dat indien de energieën op de dansvloer in evenwicht

zijn, niemand zal botsen. De dansvloer in Fuse was voortdurend in beweging met mensen die iets te drinken gingen halen, naar de wc moesten of wilden roken. Aangezien ik meermaals met hen in botsing raakte, was mijn energie volgens deze dansvloertheorie niet met die van anderen in evenwicht. Met een oude iPhone filmde ik nog wat van het meeslepende lichtspektakel in de club. Door met de telefoon te schudden ontstond een interessant lijnenspel, dat op het resultaat van gekras op een lege filmstrook leek. Rond drie uur 's nachts hield ik het voor gezien.

Het groepje jongeren hing nog altijd voor de wasse-rette. En ik fietste terug naar huis over de straten die vorige winter rond dit tijdstip, op last van een avondklok, verboden terrein waren. Ondanks dat deze uitgaansnacht mij

niet omver geblazen heeft, ben ik toch enorm opgelucht dat nachtelijke samenkomsten niet langer illegaal zijn. Vorig jaar werd in september op de website van Fuse een bijzonder filmpje geplaatst, waarin het toen langverwachte openingsweekend in oktober werd aangekondigd. In het filmpje vertegenwoordigden vijf jongeren een *New Regime*. Destijds moest de club een paar weken later alweer sluiten. Hopelijk zal dat niet nog eens het geval zijn en mag Fuse vanaf vandaag tot in de eeuwigheid openblijven. Maar dan wel zonder mij, want de komende weekenden wil ik graag naar andere plekken toe. De zon is in de tussentijd alweer achter andere hoogbouw verdwenen. Onder het aanhoudende vogelgefluit val ik opnieuw in een diepe, diepe slaap. ▲

Wraakgodinnen

Enige tijd geleden raakte Soumaya Sahla in opspraak. Geert Wilders beklagde zich over haar werkzaamheden bij de VVD als deradicaliseringsexpert. Wat was hiervoor de reden? Sahla was in het verleden veroordeeld als lid van de Hofstadgroep, een terroristische organisatie. Zij had, toen de ophef ontstond, nog niet publiekelijk afstand genomen van haar verleden. Wel was zij tijdens haar gevangenschap al tot andere inzichten gekomen. Ze ging studeren en voor haar directe omgeving was duidelijk dat zij een andere levensweg was ingeslagen. Sahla was opnieuw begonnen, maar een groot deel van samenleving leek dit haar niet te gunnen – of haar simpelweg niet te geloven. Is een nieuw begin in Nederland mogelijk na een foute keuze?

Tekst /// Kevin Hoogveen Beeld /// Lesine Moricke

De casus Sahla is een aanleiding tot een reflectie op de thema's vergelding, vergiffenis en de (on)mogelijkheid van een nieuw begin in onze rechtsstaat. In verhoudingen tussen twee individuen gaat weleens wat mis. Mensen maken fouten. De persoon die schade lijdt, kan, kort gezegd, kiezen tussen het schenken van vergiffenis en het eisen van vergelding. De vergeving kan conditioneel zijn. Een veelvoorkomende voorwaarde is het hebben van berouw, het betuigen van spijt. De mens die de fout beging ziet in wat hij misdaan heeft en uit dat hij het betreurt, dat hij het onrecht inziet. Het eisen van genoegdoening of vergelding berust namelijk op een verlangen naar rechtvaardigheid, een wens dat eenieder krijgt wat hem toekomt. Het is billijk een genoegdoening te verlangen die proportioneel is met het gepleegde vergrijp. Proportionaliteit is ook in de rechtspraak een belangrijk begrip. De straf staat in verhouding tot het vergrijp of de misdaad, zo mogelijk met inachtneming van de specifieke omstandigheden van de mens die een fout heeft gemaakt.

Vergiffenis en vergelding zijn thema's die de mens al eeuwen bezighouden. Zo zorgt vergelding in een Griekse tragediedrieluik als Aischylos' *Oresteia* voor een heus bloedbad. Als Agamemnon, een Griekse koning, terugkomt van zijn veldtocht naar Troje heeft hij een nieuwe vriendin bij zich. Zijn vrouw, Klytaimnestra, heeft inmiddels zelf ook een nieuwe vriend. Zij en haar minnaar besluiten Agamemnon en aanhang om te brengen. Hierop neemt de zoon van het oorspronkelijke paar, Orestes, wraak door zijn moeder en haar minnaar te doden. Vervolgens wordt Orestes geplaagd door de wraakgodinnen, de Erinyen. Bloed moet met bloed vergolden worden, aldus deze dames. De geest van Klytaimnestra stookt hen op. Het wordt de godin Athene op een gegeven moment te gortig. Ze roept een rechtbank bijeen om de zaak te beoordelen. Uiteindelijk gaat Orestes vrijuit en krijgen de wraakgodinnen een nieuwe plek in de Atheense rechtsorde. Bloedwraak lijkt uit de tijd. Toch is bloedwraak na Aischylos' tragedie niet uit de mode. Middeleeuwse vetes, vendetta's tussen families en bloed- of eerwraak zijn in latere tijden, soms zelfs tot op het heden, geen geschiedenis. Welke plaats hebben de wraakgodinnen in onze huidige rechtsorde?

In een wereld vol onrecht zijn vergelding en vergiffenis immer actueel. Voor een samenleving is het essentieel dat mensen, die nimmer feilloos zijn, elkaars fouten kunnen vergeven. Een oneindige vergeldings-

keten zou slachtoffer op slachtoffer maken en geen einde kennen. Dit is vooral het geval bij ernstige misdaden. Als de moord op de een steeds leidt tot de dood van een ander onder het mom van eerherstel, is de uiterste consequentie dat er van de strijdende partijen slechts een enkeling overleeft. Een rechtssysteem als het onze kanaliseert dorst naar rechtvaardigheid en voorkomt in een dergelijk geval verder bloedvergieten. De betrokkenen zijn vanzelfsprekend 'stakeholders' in het geheel. Het is niet verwonderlijk dat verwanten van een gedood individu een opvatting hebben over het lot van diegene die de dood veroorzaakt heeft. Hoe zit dat met mensen die niet direct betrokken zijn? Hoe moeten we dit zien bij vergrijpen die minder ernstig zijn? Hoe is de situatie te beoordelen wanneer mensen iets voorbereiden dat velen had kunnen schaden?

Welke plaats hebben de wraakgodinnen in onze rechtsorde?

De casus Sahla roept de vraag op: moet iemand na het uitzitten van een straf nog ten overstaan van allen afstand nemen van het verleden, alvorens deze persoon het leven gebeterd kan voortzetten? Waren de 'gevoelens van ongemak' even groot geweest bij VVD-volksvertegenwoordigers en -bewindslieden als Sahla wel een verklaring had doen uitgaan? Hoe zou dit eruit moeten zien? Men zit een straf uit, komt op vrije voeten en plaatst dan een publiekelijk *mea culpa* op de *socials*? Moet de persoon in kwestie een brief in de krant publiceren? Kraait er een haan naar? Is er überhaupt een groot deel van de samenleving

bekommerd om het verdere leven van ex-gedetineerden? Met wantrouwen en scepsis over de mogelijkheid om tot inkeer te komen werd Sahla bejegend. Het is oneerlijk achteraf een publieke verloochening van vroegere keuzes voorafgaand aan hernieuwde deelname aan de samenleving te eisen. We vragen dit namelijk in principe van niemand. Bij een dergelijke disproportionaliteit zijn de eerder genoemde furiën waarschijnlijk niet inzetbaar.

In onze rechtsstaat oordeelt een rechter over de schuldvraag, niet de samenleving. Een opgelegde straf wordt geacht proportioneel te zijn. Na de straf is de schuld vereffend. De schuldig bevondene kan hierna gewoon weer deelnemen aan de samenleving. Een strafblad blijft, maar er bestaan richtlijnen over wanneer een strafblad ertoe doet. Voor sommige beroepen heb je begrijpelijkerwijs een Verklaring Omtrent Gedrag nodig. Als de wetgever hieromtrent maatregelen heeft getroffen, is het dan legitiem iemand zijn verleden na te dragen in gevallen waarin dit wettelijk geen rol speelt? Sluiten fouten uit het verleden alle deuren definitief, of gaan de meesten weer van het slot zodra iemand van achter de tralies terug de samenleving inkomt?

De Erinyen zouden ook in onze rechtsstaat eigenlijk niemand meer moeten achtervolgen. Toch lijken zij de vingerwijzing van Pallas Athene af en toe te negeren. In plaats van Goede Geesten, zoals Aischylos hen noemt, vertonen zij zich soms als een koor dat schreeuwt om meer straf. Hiermee ontwikkelen zij zich juist in tegenovergestelde richting. Niet de geest van Klytaimnestra hitst hen op, maar de twistgodin Eris. In plaats van een symbool van oog om oog en tand om tand zijn deze furiën dan een allesverslindend vuur dat niet stopt totdat alles waarop het is losgelaten verteerd is. De samenleving die streeft naar perfectie en wegwerpt wat afgedaan heeft, tolereert geen brokkenmakers in haar midden.

Omdat de werkelijkheid geen Griekse tragedie is, is het zinloos te wachten op een goddelijke interventie. Wat wel kan helpen, is bewustwording. Welke primaire reactie had ik toen ik over Sahla's verleden en heden hoorde? Eigenlijk is het toch volstrekt onrechtvaardig om iemand aan de schandpaal te nagelen nadat zij al een straf heeft uitgezeten en ten overstaan van allen die het aangaat haar leven gebeterd heeft? Iedereen heeft een verleden. Mag iedereen ook een kans op een toekomst hebben? ▲

De stad van iedereen

Dat de Amsterdamse huizenmarkt een ramp is, is geen nieuws. De prijzen stijgen de pan uit, huisjesmelkers heersen over de stad en gentrificatie is in plaats van de uitzondering de regel geworden. Dit moet anders, vonden de Kinderen van Møkum. Dus zetten zij zich in voor een nieuwe activistische kraakbeweging in de stad.

Tekst /// **Sarah Groeneweg** Beeld /// **Bob Foulidis**

Het is misschien wel de fantasie van ieder kind: leven als de Stampertjes uit Pluk van de Petteflet. Elke nacht een slaapfeestje met je beste vrienden, matrassen naast elkaar op de grond. Voeg daar huurvrij wonen en elke dag feesten in de woonkamer aan toe, en je krijgt het ideaalbeeld van een studentenleven. Voor de Kinderen van Møkum werd het de werkelijkheid.

De groep jonge Amsterdamse krakers vond het belachelijk dat ze het niet konden betalen om in hun eigen geboortestad te blijven wonen, en merkten terecht op dat 700 euro voor een bezemkast gewoon geen doen is. In een statement op een krakerswebsite schreven ze dat ze het gevoel hadden te worden 'gedwongen tot in de eeuwigheid bij onze ouders te blijven of deze stad vriendelijk te verlaten'. Omdat er niks gebeurde vanuit de gemeente wat betreft het woningtekort, en ook pandeigenaren uit de stad geen initiatief namen, besloten ze het heft zelf in handen te nemen en een kraakbeweging te starten. Met behulp van een grotere kraakbeweging kraakten ze in 2018 een groot pand op de hoek van de Utrechtsestraat en de Prinsengracht. Daarna trokken ze van kraakpand naar kraakpand.

Kraken in Amsterdam is uiteraard niet nieuw; sterker nog, het is de plek waar het allemaal begon. De allereerste georganiseerde kraakacties in Nederland vonden al plaats in 1964. Studenten riepen elkaar op om in te trekken in door de gemeente 'onbewoonbaar' verklaarde panden, die nog jaren zouden leegstaan voordat ze gesloopt werden. Onder leiding van de Provo's namen dit soort bewegingen in grote mate toe. Vanaf 1968 werd de term kraken gebruikt voor het bezetten van leegstaande panden. De kraakbeweging zette door en groeide in omvang. Vanaf het eind van de jaren 70 begon de spanning tussen de linkse activistische bewegingen en de gevestigde orde flink op te lopen, met krakersrellen als gevolg. De jaren 80 werden ook getypeerd aan de hand van deze rellen. Lang was Nederland een van de weinige landen waar het kraken nog niet verboden was in de wet, maar vanaf 2010 kwam daar verandering in met de invoering van het kraakverbod. Dit verbod heeft ook tot enkele rellen en veel verzetsacties geleid, maar hierna is het vrij stil gebleven rond de krakersbewegingen.

Tot een paar jaar geleden dus. De Kinderen van Møkum verzetten zich niet alleen tegen de gemeente en de pandeigenaren, maar

trokken hun beweging breder naar een activistische beweging voor vernieuwing. Ze publiceerden een manifest waarin ze zich keerden tegen de 'kapitalistische ziektes' en 'money-oriented pricks' van de stad. Ze wonnen een rechtszaak, waardoor ze niet uit het Klokhuis, hun laatste kraakpand, gezet konden worden. Ook binnenshuis gingen ze verder met hun activisme: zo traden ze op met activistische acts en vergaderden ze met Extinction Rebellion. Dit alles met maar één doel: de stad weer van hen maken.

Toch blijkt uit de documentaire *De kinderen van Mokum, en ik* dat hoe gemotiveerd de mensen, hoe groots de plannen of hoe mooi de idealen ook zijn, een nieuw begin soms niet haalbaar is. De documentaire, gemaakt door Dikla Zeidler, volgt twee jaar lang de groep jongeren die veranderingen probeert te brengen in het woonbeleid van de stad. We zien de staat van het pand dat ze net hebben gekraakt, inclusief dode duif, en ook hoe het pand wordt opgeknapt. Beelden van de wildste feesten worden afgewisseld met beelden van een vrienden-groep die gezellig samen staat te koken. Ook hun activistische overleggen komen aan bod. Toch heeft de documentaire niet het einde dat Zeidler voor ogen had: de opgehemelde plannen werden nooit uitgevoerd. Na maanden van activisme begon het collectief langzaam uit elkaar te vallen. De jongeren kregen andere prioriteiten, zoals school of een baan, en het Klokhuis werd onleefbaar. Het leven als Stampertje verloor na een tijd zijn charme. Het pand had geen gas of licht, er was veel ongedierte, er was geen sociale controle meer en iedereen begon langzaam te vertrekken. Inmiddels is het collectief opgeheven en noemt de groep zich niet langer de Kinderen van Møkum, hoewel ze nog wel een hechte vriendengroep zijn. Sommigen van hen zijn nog wel betrokken bij woonprotesten en andere kraakbewegingen.

Toch betekent het einde van de Kinderen van Møkum niet het einde van de kraakbeweging onder Amsterdamse jongeren. Afgelopen jaar kraakte de nieuwe beweging Pak Mokum Terug het voormalige Hotel Marnix, dat ze omdoopten tot Hotel Mokum. Een groep van ongeveer twintig jongeren kraakte het pand, onder andere om aandacht te vragen voor het woningtekort in Amsterdam, maar ook om een plek voor goedkope cultuur te waarborgen. Qua idealen liggen de Kinderen van Møkum en Pak Mokum Terug dus erg dicht bij elkaar, al was de organisatie van Pak Mokum Terug in vergelijking een stuk beter geregeld. Hotel Mokum was binnen de kortste keren schoon en stond

vol met meubels. Toch is ook deze kraakactie mislukt: een maand na het kraken van Hotel Mokum werd het pand ontruimd door de gemeente van Amsterdam. Voor de ontruiming organiseerde de groep een protest waar veel jongeren op af kwamen, met optredens van onder andere Hang Youth en Sophie Straat. Toch mocht het niet baten: Hotel Mokum bestaat niet meer. Ook over Pak Mokum Terug is een documentaire gemaakt, dit keer door Vice. Op 11 maart is de documentaire over de krakers in première gegaan.

Hoewel zowel de acties van de Kinderen van Møkum als die van Pak Mokum Terug zijn mislukt, zijn deze bewegingen te zien als een startschot. De initiatieven die door de jongeren zijn genomen, in combinatie met de grote belangstelling voor de acties, laten zien dat Amsterdam smacht naar een nieuw begin. De boodschap van de groepen is duidelijk: dit kan zo niet langer. Amsterdam moet weer een stad worden waarin wordt geleefd door alle bevolkingsgroepen, en waar ras-Amsterdammers kunnen wonen en blijven wonen. Amsterdam moet een stad zijn waar ruimte is voor activistische bewegingen, voor kunst, voor muziek. Kortom: het is de hoogste tijd dat de stad weer van iedereen wordt. ▲

Babel, Maandblad voor de Faculteit der Geesteswetenschappen, Spuistraat 134, kamer 2.01F, 1012 VB Amsterdam, babel-fgw@uva.nl

Hoofdredactie
Loïs Blank en Kevin Hoogeveen

Redactie
Sonja Buljevac, Sarah Groeneweg, Lucas Gortemaker, Afra van Ooijen en Teske Wortman

Eindredactiecoördinatie
Amber Bregman

Eindredactie
Sonja Buljevac, Amber Bregman, Sarah Groeneweg, Sanne de Jong, Lisa van der Werf, Lisanne de Zee

Beeldcoördinatie
Fieke de Groot

Coverbeeld
Juliette de Groot

Fotografie
Sietske Arnoldus, Juliette de Groot en Amanda Vlieger

Illustraties
Winonah van den Bosch, Imke Chatrou, Bob Foulidis, Fieke de Groot, Jan Lammertink, Lesine Moricke, Bert Slenders en Fiona Triest

Webredactie
Mila Milošević

Redactieraad
Sarah Beeks, Reinier Kist, Everdien Rietstap en Thomas Rueb

Vormgeving
Luke van Veen, www.lukevanveen.com

Druk
drukpartnerszuid
www.drukpartnerszuid.nl

Vind ons leuk
f i t

www.babelmagazine.nl

Zie ons archief in op de UvA-website van *Babel*. Je vindt ons in de A-Z lijst van je opleiding.

Het begin

Tekst /// Sarah Groeneweg Beeld /// Fieke de Groot

duizenden wekkers worden tegelijkertijd uitgedrukt
een buurman en een buurvrouw overlijden beiden om klokslag half negen
de zon breekt langzaam door een donkere wolk
twee oude geliefden komen elkaar op de grote markt weer tegen

een kind knipt een regenworm in twee gelijke delen
een koppel scheidt na vier maanden en tweeëndertig jaar
het rieten dak van een boerderij vat vlam
twee vriendinnen vinden de liefde eindelijk in elkaar

een baby hapt naar adem
een moeder laat de hare gaan in een opgeluchte zucht
een oma rookt haar laatste sigaret
de dag wordt opgeslokt in een oranjeroze lucht

het einde van de regenboog
een mislukte oogst
een volwassen man die voor het eerst wordt bemind

het leven is dezelfde dag
die telkens weer opnieuw begint